

Ґрунтознавство з основами геології

2023 рік

Лекція 1

Змістовний модуль 1: Теоретичні основи ґрунтознавства

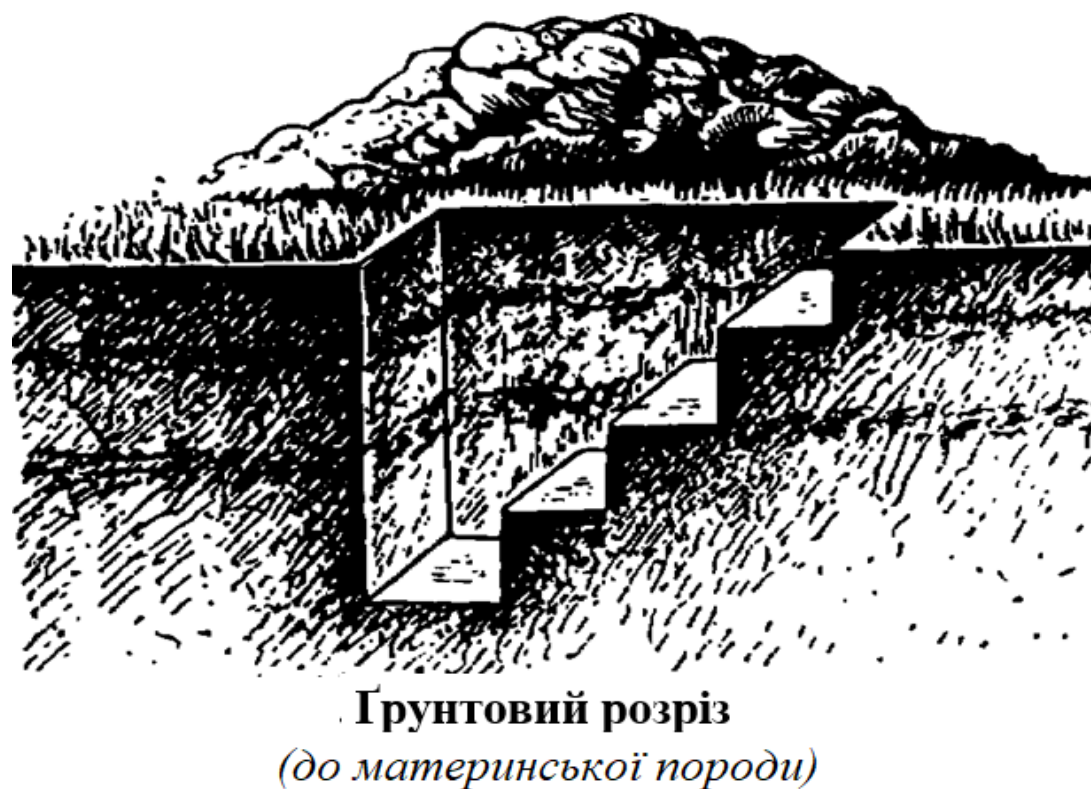
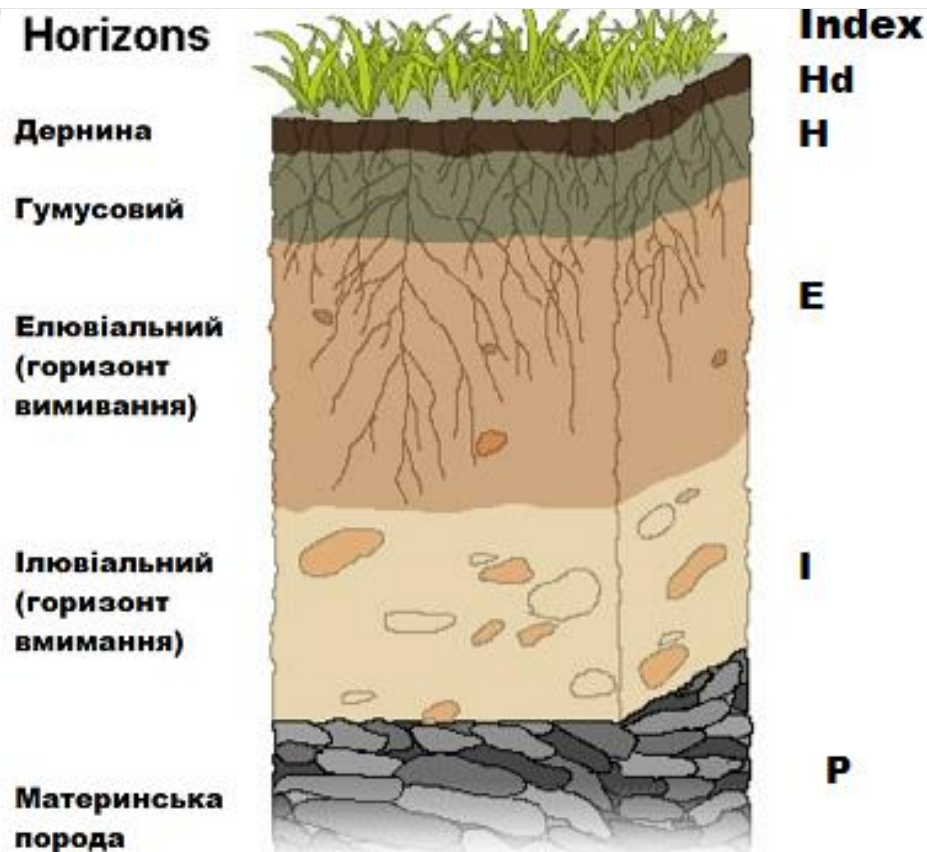
Вступ. Загальні поняття

Про що даний предмет!

- **Грунтознавство** (soil science) – це наука про *грунти* (*soils, not rocks*), їх походження, розвиток, будову, склад, властивості, формування родючості, її оцінку та засоби підвищення, географію поширення на земній поверхні та раціональне використання ґрунтів.
- **Ґрунт (soil)** - самостійне природно-історичне органо-мінеральне тіло, що виникло у поверхневому шарі літосфери Землі в результаті тривалого впливу біотичних, абіотичних і антропогенних факторів, має специфічні генетико-морфологічні ознаки і властивості, що створюють для росту і розвитку рослин відповідні умови.

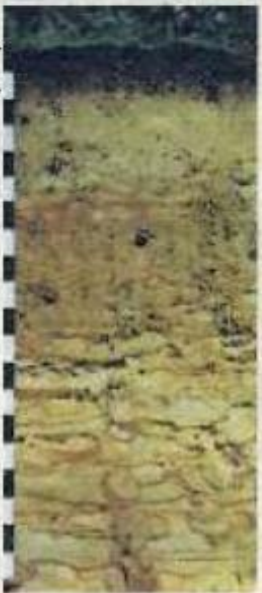
Геологія — це наука про склад, будову, розвиток Землі та процеси, які відбуваються в її надрах і на поверхні, включаючи водну і повітряну оболонки, утворення мінералів і гірських порід, їх хімічний склад та фізичні властивості та ін.

- *Який зв'язок між цими науками? Розглянемо будову ґрунтового профілю та польовий метод дослідження.*

Профілі основних ґрунтів території України

Дерново –
підзолисті

Лучні

Сірі
лісові

Буроземи

Чорноземи
типові

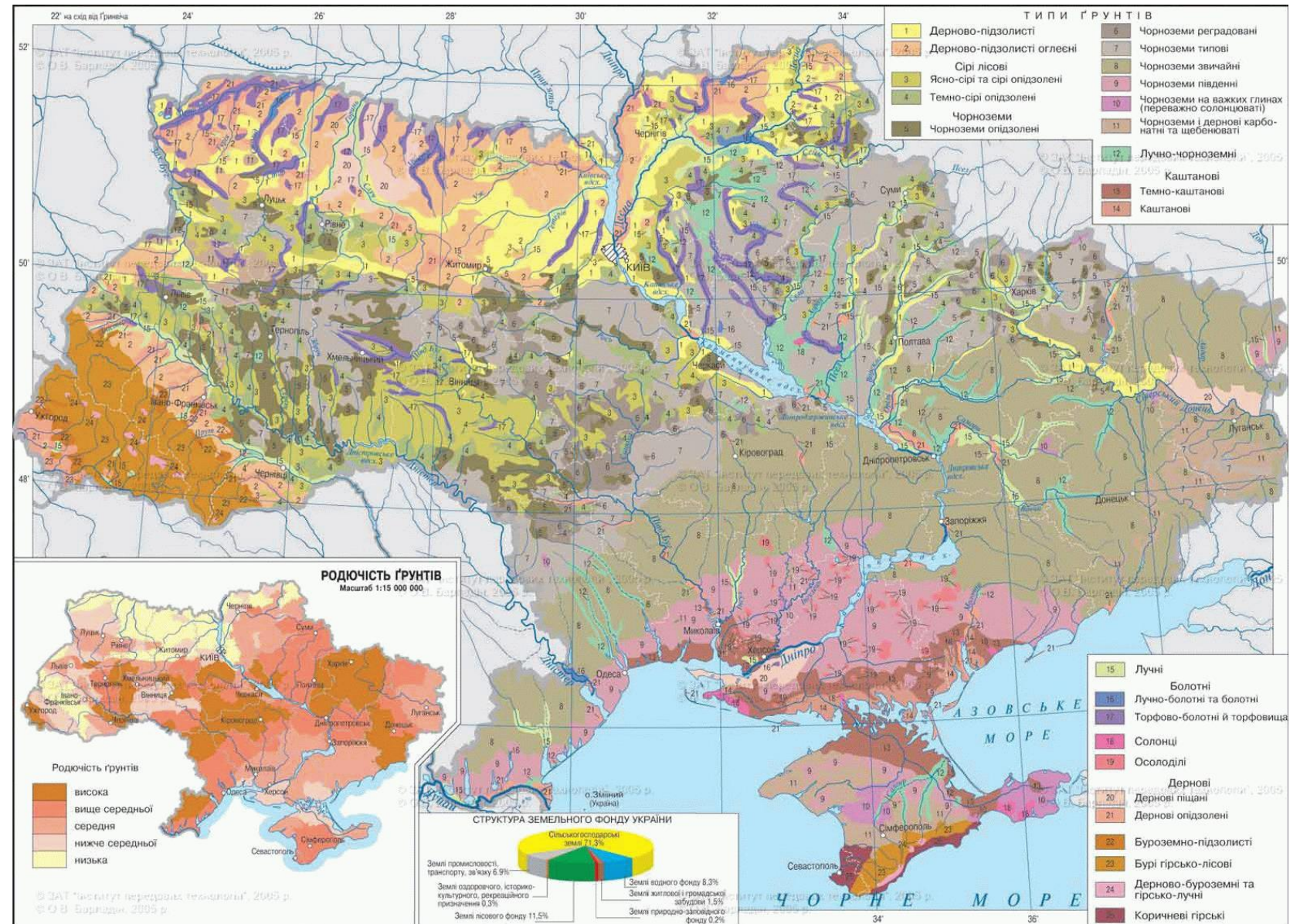

Коричневі Каштанові

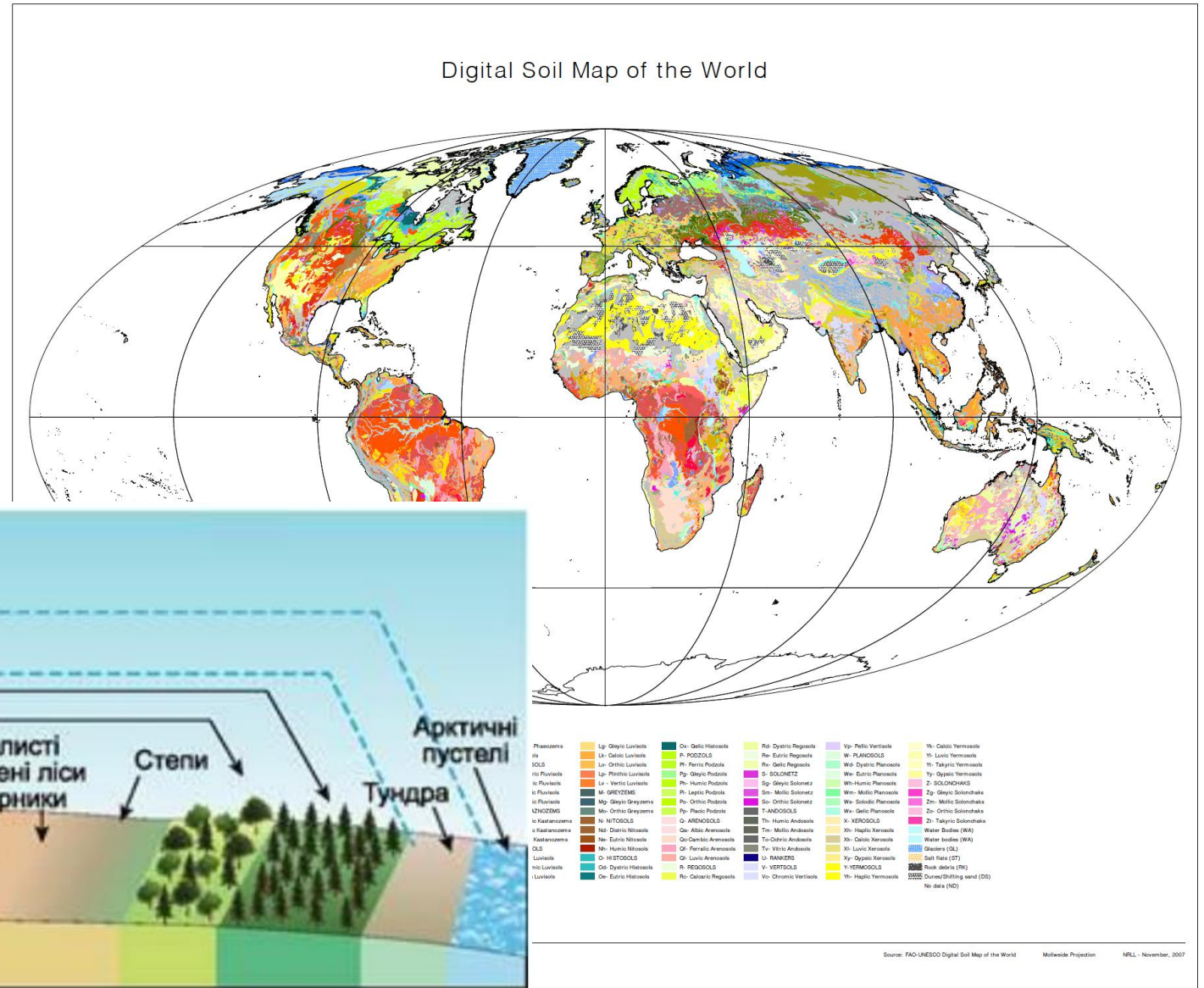
Карта ґрунтів України та їх продуктивності

*Кожен зональний
тип ґрунту
утворився на
певній
материнській
породі, яка
сформувалась за
певних
геологічних
процесів*

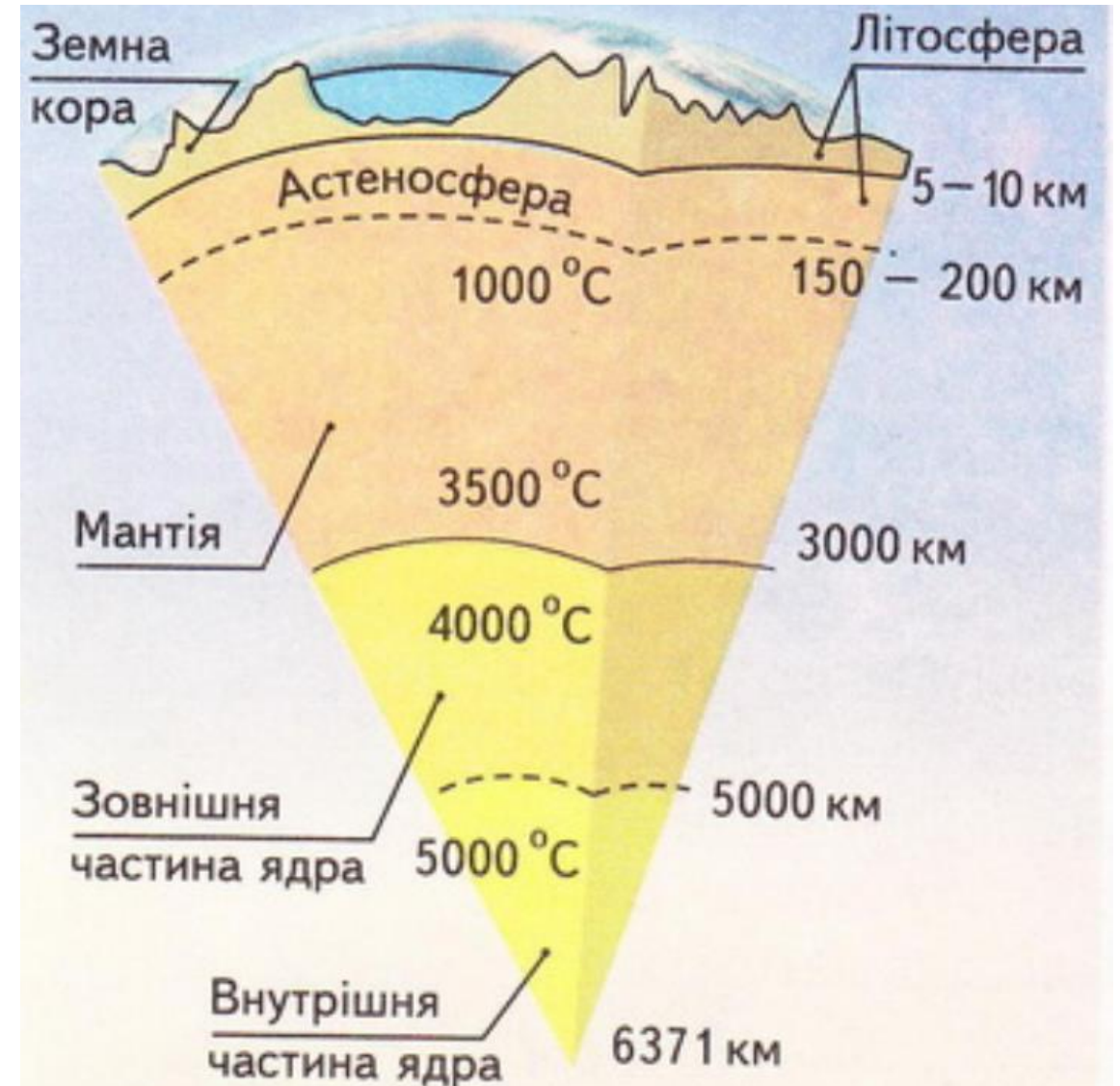
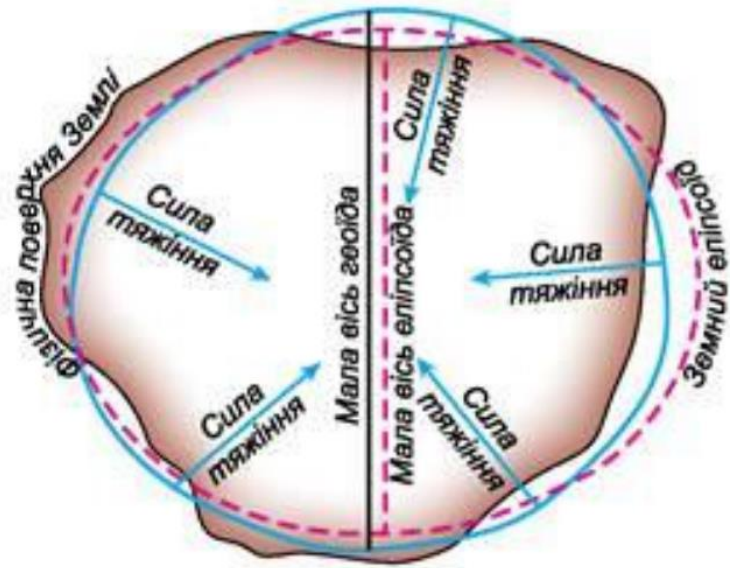

Зональність в планетарному вимірі

- Грунтова зональність досить корелює із зональністю геологічних процесів. Проявляється у вигляді широтної зональності та вертикальної поясності.

Загальні відомості про планету Земля

- середній радіус Землі - 6371,032 км (екваторіальний - 6378,016 км, полярний - 6356,777 км);
- довжина екватора - 40 075 км;
- діаметр Землі - 12 750 км;
- площа поверхні земної кулі - 510 млн км²;
- середня густина - 5518 кг/м³

Характеристика сфер Землі

- **Атмосфера** – понад 1000 км. Склад: N – 78%; O – 21%; інші < 1%.
- **Гідросфера** – середня 3,8 км. Складає біля 70% поверхні. Середня мінералізація – 3,5% (30 хімічних елементів).
- **Біосфера** – поширюється на 12-16 км в атмосферу, 11 км – гідросферу, 3-4 км – літосферу.
- Біосфера є важливим компонентом розвитку **педосфери** – ґрунтової оболонки землі. Потужність в середньому до 1-2 м.
- **Літосфера** – земна кора. Представлена материковою (до 70 км) та океанічною (5-10 км).
- ***Материкова кора*** – складається з 3 шарів (осадового, гранітного та базальтового)
- ***Океанічний тип*** – складається з 2 шарів (осадового та базальтового)

Літосфера є наслідком екзогенних та ендегенних геологічних процесів. Утворення 2-х типів земної кори: *материкової та океанічної*

Характеристика:

Осадовий шар:

потужність до 15 км;
щільність – 1- 2,65 г/см³;

Гранітний шар:

потужність до 25 км;
щільність – 2,6-2,8 г/см³;

Базальтовий:

потужність до 5-30 км;
щільність – до 3,32 г/см³;

Середня щільність
літосфери – 2,7 г/см³

Характеристики	Материкова	Океанічна
Потужність	30-70 км	5-12 км
Склад	- осадовий шар; - гранітний шар; - базальтовий шар;	- малопотужний осадовий шар; - гранітний шар відсутній; - базальтовий шар.
Розташування	Під материками	Під ложем Світового океану

Характеристика ендегенних геологічних процесів

- **Ендегенні процеси** - геологічні процеси, пов'язані з енергією, що виникає в надрах Землі, є результатом взаємодії її внутрішніх оболонок, зароджуються та проходять у надрах планети.

Види ендегенних процесів:

- 1) тектонічні рухи земної кори;
- 2) землетруси (сейсмічні);
- 3) магматизм;
- 4) метаморфізм;
- 5) метасоматоз.

Наслідки ендегенних процесів:

- формування планетарних (мегаформ) та основних макроформ рель'єфу;
- утворення гірських порід магматичного та метаморфічного походження

Характеристика екзогенних геологічних процесів

- **Екзогенні геологічні процеси** відбуваються у верхніх частинах земної кори та на межі з зовнішніми оболонками Землі: атмо-, гідро- та біосферою.

Види екзогенних процесів:

- 1) вивітрювання;
- 2) робота поверхневих вод;
- 3) робота підземних вод;
- 4) робота льодовиків;
- 5) робота вітру;
- 6) робота морів та озер

Наслідки екзогенних процесів:

- формування середніх (мезо-) та малих (мікро-) форм рель'єфу;
- утворення гірських порід осадового походження

Види ендогенних геологічних процесів

1. ТЕКТОНІЧНІ ДИСЛОКАЦІЇ ГІРСЬКИХ

ПОРІД - це порушення залягання гірських порід, а також розриви пластів цих порід, які пов'язані з ендогенними геологічними процесами. Погіршують стійкість гірських порід, зумовлюють селі та утворення тріщин.

- **Поділяються на 2 групи:**

а) складчасті – не порушують цілісності гірських порід;

б) розривчасті – відбуваються із порушенням цілісності гірських порід.

Види ендогенних геологічних процесів

2. СЕЙСМІЧНІ ЯВИЩА – пов'язані з виникненням і проявом землетрусів.

За діючими факторами землетруси поділяють на 3 види:

1) денудаційні (обвальні) – пов'язані з провалами гірських порід в карстові пустоти і з гірськими обвалами (малоінтенсивні, місцеве значення);

2) вулканічні – пов'язані з вибухами газів в кратерах вулканів (причина загибелі Помпеї, Мессіни);

3) тектонічні – пов'язані з тектонічними дислокаціями гірських порід (найбільш катастрофічні), зароджуються в земній корі.

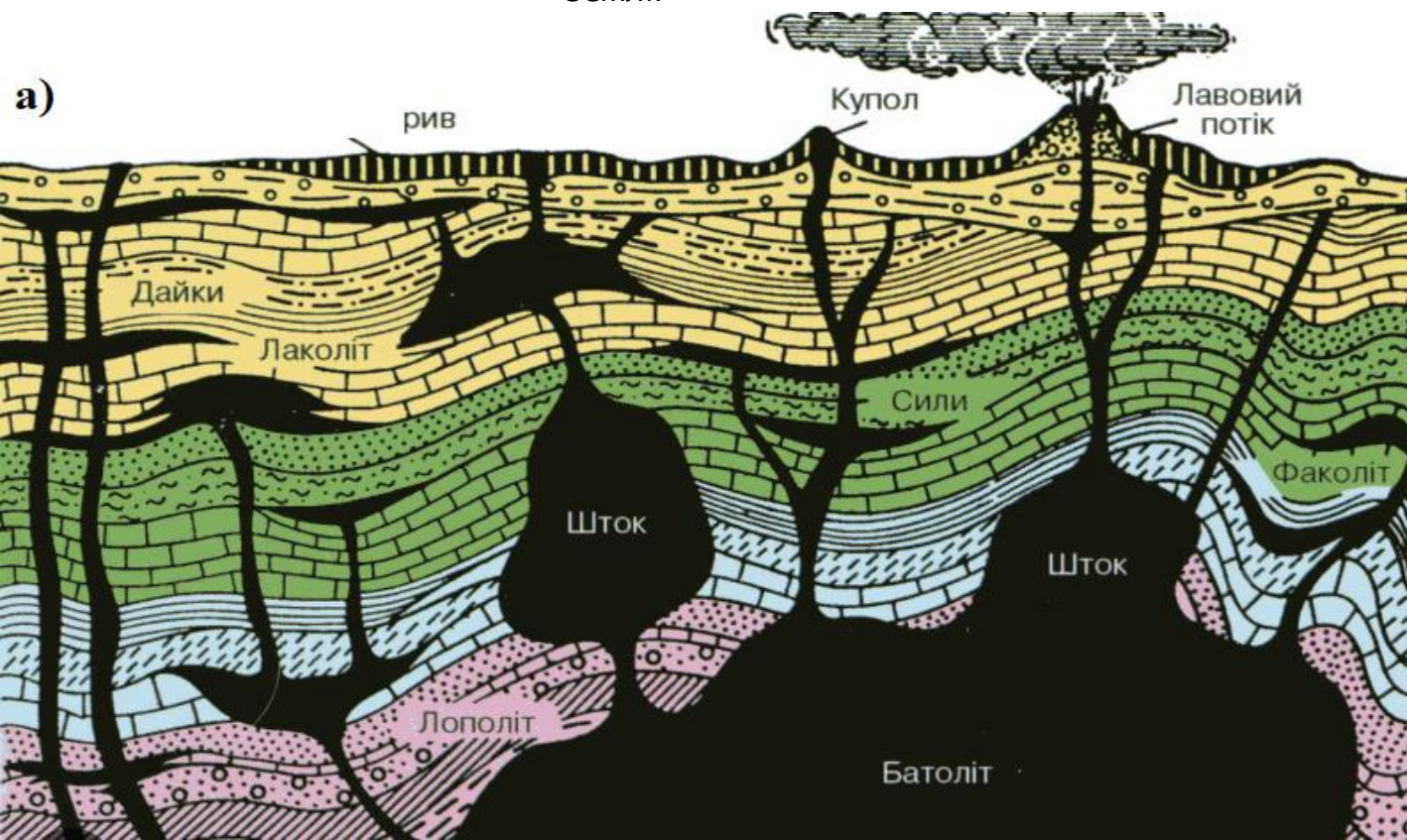
Види ендогенних геологічних процесів

3. МАГМАТИЗМ – це сукупність ендегенних процесів, які пов'язані з підняттям магми в земну кору та її виливанням на поверхню землі.

Магматизм поділяють на:

А) **Інтрुзивний** - магма піднімається в земну кору. Утворюються батоліти, штоки – однорідні гранітні породи.

Б) **Ефузивний** магматизм (вулканізм) - це рухи магми, які проявляються у виверженні вулканів. Виверження вулканів – це вилив розплавленої лави ($t^{\circ} 900-1200^{\circ}C$) на поверхню Землі.

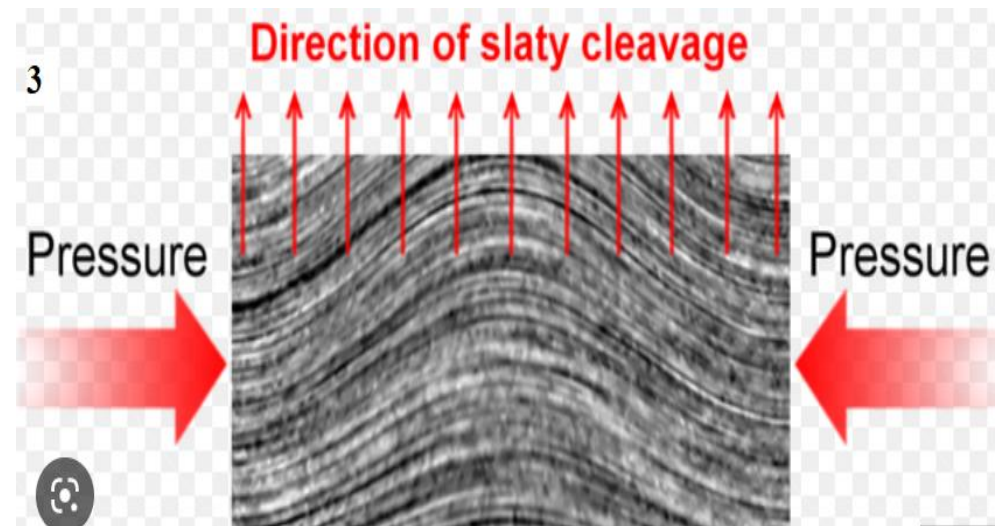
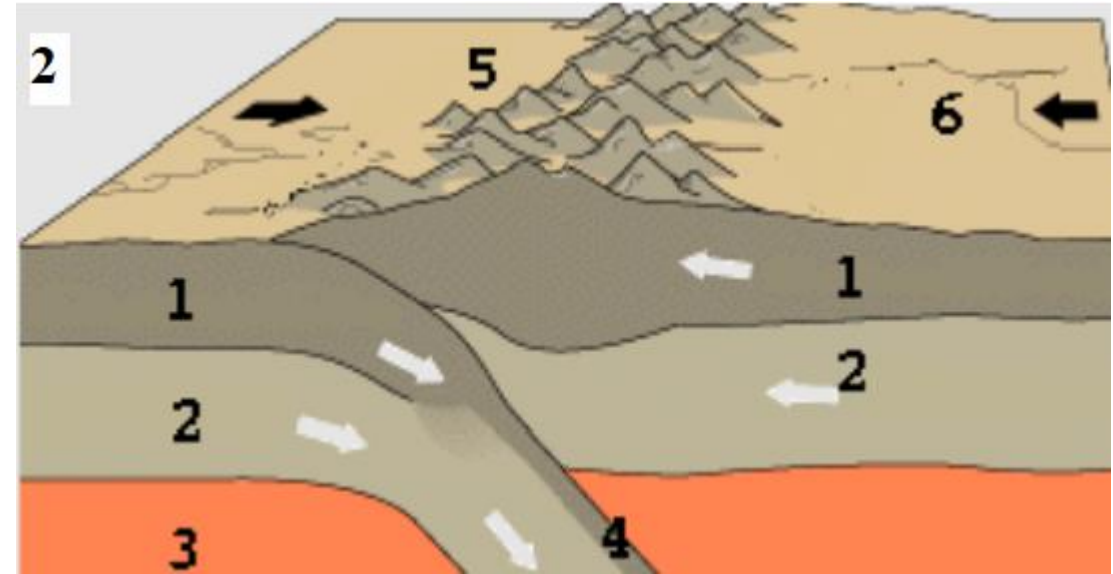

Види ендогенних геологічних процесів

4. МЕТАМОРФІЗМ – це зміна гірських порід. Метаморфізм полягає у перекристалізації, заміщенні, руйнуванні старих структур і утворенні нових.

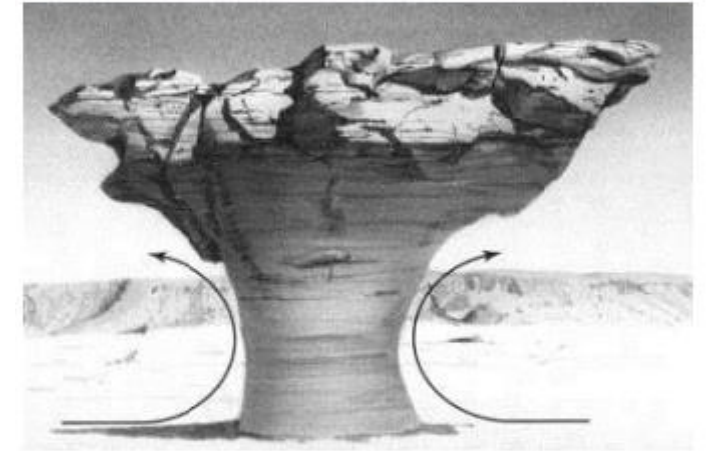
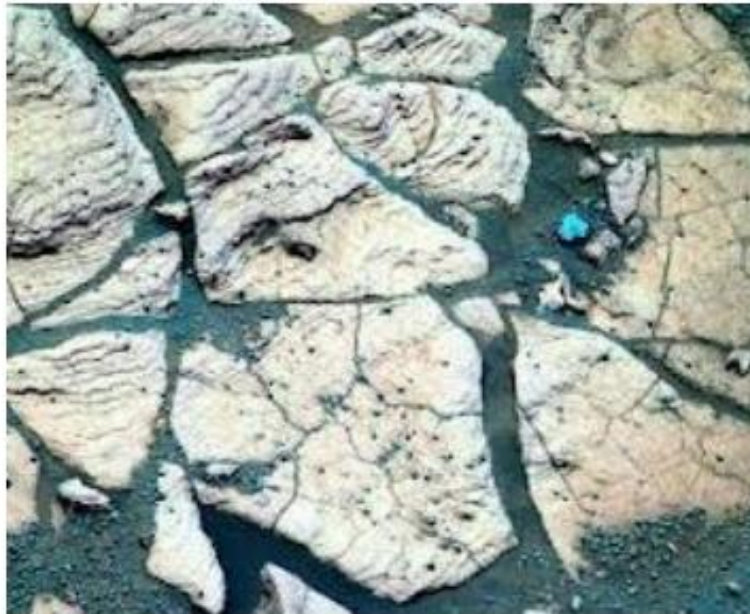
Види метаморфізму:

- 1) контактовий – відбувається під впливом магми;
- 2) регіональний – виникає при глибокому опусканні ділянки земної кори;
- 3) динамометаморфізм – подрібнення материнської породи і перекристалізація мінералів.

Види екзогенних геологічних процесів

1. **ВИВІТРЮВАННЯ** – процес руйнування гірських порід під впливом зовнішніх факторів.

Значення екзогенних геологічних процесів

- Значення діяльності вітру полягає у перенесенні продуктів розпаду, утворення нових форм рельєфу, засипання полів, каналів, вітровій ерозії ґрунту.
- Поверхневі води розмивають гірські породи, переносять і накопичують продукти вивітрювання. Розмивання гірських порід водними потоками називається водною ерозією ґрунту.
- Під час руху льодовик відриває і переносить за собою частину гірських порід на яких він розташований. Цей уламковий матеріал називається морена.
- В результаті замерзання і розмерзання діяльного шару відбуваються явища:
  - провалювання верхніх шарів землі – термокарст;
  - розрідження і запливання поверхневих шарів глинистих порід і утворення натічних і терасоподібних форм рельєфу;
  - підняття верхніх шарів гірських порід і утворення пагорбів.

Значення екзогенних геологічних процесів

- **Геологічна діяльність моря** пов'язана з рухом морської води – хвилями під впливом вітру. Найбільшу руйнівну силу має прибій. Утворюються види морських осадових порід:
  - уламкові – пісок, мул, глина, гравій галька;
  - органогенні – вапняк, крейда, мули;
  - хімічні – вапняк, вапняковий мул.
- **Геологічна діяльність замкнених водойм:**
утворюються осадові відклади озер, які поділяються на:
  - уламкові: алеврит, мул, глина, пісок, каміння, валуни;
  - хімічні: гіпс, галіт, сода, калійна сіль, вапнякові туфи, кременисті сполуки.
утворюються болота: болотні утворення торф і сапропель. Древні відклади типу сапропелю стали матеріалом для утворення нафти, горючих сланців і кам'яного вугілля.

Значення екзогенних геологічних процесів

- Підземні води знаходяться в порах і тріщинах гірських порід. Підземні води здійснюють два види геологічної діяльності:
  - 1) Руйнівна дія: карст і суфозія.
- **Карст** – це процес розчинення гірських порід підземними і поверхневими водами. В результаті карсту утворюються печери і пустоти. Види карсту: соляний; - гіпсовий; - карбонатний. У карстових печерах утворюються натічні мінерали - сталактити і сталагміти. **Суфозія** – механічне винесення дрібних частинок і збільшення пористості гірських порід. Такі процеси відбуваються у лесах і лесованих суглинках.
- 2) Накопичувальна дія полягає у відкладанні різних сполук, які заповнюють тріщини в гірських породах. Проявом діяльності ґрунтових вод є засолення ґрунтів в посушливих умовах тощо.

Предмет геології:

- **Геологія** – наука про Землю в широкому розумінні.
- **Мінералогія** – вивчає умови утворення, фізичні і хімічні властивості, поширення мінералів та самородних хімічних сполук, що входять до складу земної кори.
- **Петрологія** (petra – камінь) – вивчає гірські породи.
- **Геоморфологія** – вивчає сучасну будову і походження форм рель'єфу.
- **Динамічна геологія** – вивчає екзогенні та ендегенні процеси, які викликають зміни в земній корі на поверхні.
- **Геохімія** – вивчає хімічний склад гірських порід, закони його розподілу та перерозподілу.
- **Біогеохімія** – вивчає геологічну роль живих організмів.
- **Четвертинна геологія** – геологія сучасного періоду розвитку Землі.

Геохронологічна таблиця

Ера		Тривалість, млн років	Період	Індекс	Тривалість, млн років	Епоха горотворення
Назва	Ін- декс		Назва			
Кайнозойська (кайнозой)	KZ	65	Четвертинний (антропоген)	Q	1,8—2,0	Альпійська
			Неогеновий (неоген)	N	22	
			Палеогеновий (палеоген)	P	41	
Мезозойська (мезозой)	MZ	180	Крейдовий (крейда)	K	70	Мезозойська (кіммерійська)
			Юрський (юра)	J	70	
			Тріасовий (тріас)	T	40	
Палеозойська (палеозой)	PZ	325	Пермський (перм)	P	50	Герцинська
			Кам'яновугільний (карбон)	C	65	
			Девонський (девон)	D	50	Каледонська
			Силурійський (силур)	S	25	
			Ордовіцький (ордовик)	O	65	
			Кембрійський (кембрій)	Є	70	Байкальська
Протерозой- ська (протерозой)	PR	Близько 2000				
Архейська (архей)	AR	1500— 2000				